

จำปีสิรินธร

Magnolia sirindhorniae
Noot. & Chalermglin

ดร.ปิยะ เฉลิมกลิ่น

พื บ

เขียนได้เข้าไปสำรวจในพื้นที่บ้าน
ชัยจำปา ต.ชัยจำปา อ.ท่าหลวง
จ.ลพบุรี เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน
๒๕๔๑ ซึ่งเป็นป่าพรุน้ำจืด มีพื้นที่
ประมาณ ๘๐ ไร่ พบต้นจำปีหรือจำปา (ใน
ขณะนั้นไม่สามารถบอกได้ว่า เป็นจำปีหรือ
จำปา เพราะยังไม่พบดอก แต่ชาวบ้านใน
ท้องถิ่นนั้นเรียกว่า จำปา) มีต้นที่มีขนาดใหญ่
สูง ๑๕-๒๕ เมตร ลำต้นมีเส้นผ่านศูนย์กลาง
๑ เมตร ประมาณ ๔-๕ ต้น ส่วนต้นที่มีขนาดเล็กกว่า มีเส้นผ่านศูนย์กลาง ๔๐-๑๐๐
เซนติเมตร พบอยู่ประมาณ ๒๐ ต้น ในการ
สำรวจครั้งแรกนี้พบซากของผลแก่ที่ร่วงอยู่
โคนต้น ส่วนใหญ่ผุพังเกือบหมดแล้ว จึงไม่
สามารถระบุได้ว่ามีจำนวนผลย่อยกี่ผล หรือ

มีจำนวนเมล็ดต่อผลจำนวนเท่าใด แต่จาก
การสำรวจทางนิเวศวิทยา พบว่าต้นไม้ชนิด
นี้มีความแตกต่างจากจำปีหรือจำปาชนิดอื่นๆ
เนื่องจากว่าสามารถเจริญเติบโตได้ใน
สภาพของป่าพรุน้ำจืด ซึ่งโดยปกติแล้ว
จำปีหรือจำปาทุกชนิดทั่วโลกจะขึ้นอยู่บน
พื้นที่ดอน หรือบนภูเขา ตามพื้นที่ดินที่มีการ
ระบายน้ำดี

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๔๒
ได้เข้าไปสำรวจซ้ำในพื้นที่เดิม เก็บดอกจาก
บนต้นมาบันทึกภาพ และบันทึกรายละเอียด
ต่างๆ ของดอก พบว่าก่อนที่ดอกเริ่มแย้มจะมี
มีสีเขียวอ่อนที่โคนกลีบดอกด้านนอก เมื่อ
เริ่มแย้มจะมีสีขาวใส มีกลีบดอก ๑๒-๑๕ กลีบ
ปลายกลีบมนกลม จากการสำรวจในครั้งนี้
จึงสรุปได้ว่า ต้นไม้ชนิดนี้เป็นจำปี ตามข้อ
กำหนดที่ระบุว่า จำปีมีกลีบดอกแรกแย้ม
เป็นสีขาว จำปามีกลีบดอกแรกแย้มเป็นสี
เหลือง เหลืองส้ม ที่เรียกสีจำปา หรือมีสีอื่น
นอกจากสีขาว และเมื่อสอบถามจากผู้คนใน
ท้องถิ่นได้ความว่า ที่เรียกกันอยู่ว่า จำปา ก็
เรียกตามสีของกลีบดอกที่ร่วงอยู่โคนต้น มีสี
เหลืองจำปา จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านชัย
จำปา ซึ่งหมายถึงพื้นที่น้ำแฉะที่มีต้นจำปา
ขึ้นอยู่ แต่ยังไม่มีการขึ้นชื่อไปเก็บดอกสดๆ

ดอกเมื่อเริ่มแย้มมีสีขาว

ลงมาดูเลยว่ามีสีอะไรกันแน่ เมื่อผู้เขียนนำ
ดอกสีขาวออกมาให้ดู และบอกว่า ต้อง
เรียกว่า "จำปี" ปรากฏว่าทุกคนก็ยอมรับ แต่
ปัญหา ก็คือจะเรียกว่า จำปีอะไร เพราะยังไม่
ทราบว่าเป็นชนิดไหน

ผู้เขียนได้เดินทางเข้าไปสำรวจซ้ำใน
พื้นที่เดิมในวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๔๒ เก็บผล
อ่อนและผลแก่จากบนต้นลงมาบันทึกภาพ
ตรวจสอบลักษณะของผล มีผลย่อยจำนวน
๑๕-๒๕ ผล และมีเมล็ด ๑-๖ เมล็ดต่อผล
ย่อย จากการสำรวจในครั้งนี้ ได้นำข้อมูลมา
เปรียบเทียบกับพรรณไม้ในวงศ์จำปามีอยู่
ในประเทศไทยและในประเทศข้างเคียง
สามารถระบุได้ว่า เป็นพรรณไม้ชนิดใหม่
ของโลก (new species) เมื่อมีการส่งตัวอย่าง
ไปตรวจสอบรายละเอียดซ้ำที่หอพรรณไม้
ไลเดน ประเทศเนเธอร์แลนด์ ศาสตราจารย์
ฮัน พี นูติบุม ผู้เชี่ยวชาญพรรณไม้วงศ์จำปา
ก็ยืนยันซ้ำว่าเป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ของโลก
จึงร่วมกันเขียนรายงานการค้นพบ โดยได้
รับพระราชทานพระราชนุญาต ให้ใช้ชื่อ
พระนามาภิไธย เป็นชื่อพืชชนิดใหม่ว่า *Magnolia sirindhomiae* Noot. & Chalermglin
โดยมีชื่อภาษาไทยว่า จำปีสิรินธร แล้ว
นำลงพิมพ์ในวารสารการจำแนกพรรณไม้
BLUMEA เมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๔๓

จากผลแก่ที่เก็บเมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม
๒๕๔๒ มีการนำเมล็ดมาเพาะ พบว่าเมล็ด
ที่หล่นอยู่โคนต้นมีเปอร์เซ็นต์การงอกต่ำมาก
และได้ต้นกล้าที่ไม่ค่อยแข็งแรง เมื่อเปรียบ
เทียบกับผลแก่ที่เก็บจากบนต้น กลับให้
เมล็ดที่มีเปอร์เซ็นต์การงอกสูงเกือบร้อย
เปอร์เซ็นต์ และมีต้นกล้าที่แข็งแรงกว่าต้น
กล้าที่ได้จากการเพาะเมล็ดที่หล่นอยู่โคนต้น

ต้นกล้าที่ได้จากการเพาะเมล็ดรุ่น
แรกนี้มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ใน
เวลาเพียง ๑ ปี มีความสูง ๑.๕-๒ เมตร
และมีการขยายพันธุ์จากต้นกล้าในรุ่นแรกนี้
โดยวิธีการติดตาและทาบกิ่งที่มีจำปาเป็นต้น
ต่อ เป็นกาขยายพันธุ์จำนวนมากในเวลา
รวดเร็ว ช่วยให้จำปีสิรินธรแพร่หลายไปทั่ว
ประเทศ

▲ ผลอ่อน ผลแก่และเมล็ดของจำปาสรินธร

▼ ป่าพญาน้ำจืดที่กำเนิดจำปาสรินธร

ลักษณะเฉพาะของจำปาสรินธร

ต้น ไม้ต้นขนาดกลาง ถึงขนาดใหญ่ สูง ๒๐-๒๕ เมตร มีเส้นผ่านศูนย์กลางของ ลำต้นที่ระดับอก ๓๐-๑๐๐ เซนติเมตร เปลือกโคนต้นสีน้ำตาลหนา ๐.๕-๑ เซนติเมตร มีกลิ่นฉุนเฉพาะตัว เปลือกแตกเป็น ร่องตามยาว ลำต้นเปลาตรง กิ่งที่อยู่ใน ระดับสูงมีเปลือกสีขาว กิ่งอ่อนมีสีเขียวอม น้ำตาล มีช่องอากาศเป็นจุดหรือขีดนูน กระจาย ทรงพุ่มกลมโปร่ง เนื้อไม้และกิ่ง เหนียว

ใบ รูปรี กว้าง ๗-๑๐ เซนติเมตร ยาว ๑๔-๒๐ เซนติเมตร โคนใบมนกลมหรือ รูปรีมีปลายใบมนทุ้งแหลม ผิวใบด้านบน มีขนเล็กน้อย สีเขียวอมเหลือง มีเส้นกลาง ใบนูนเล็กน้อยและมีเส้นแขนงใบเป็นร่อง ผิว ใบด้านล่างสีอ่อนกว่าและมีขน มีเส้นกลาง ใบและเส้นแขนงใบนูนเด่น เนื้อใบหนา แข็ง กรอบ ขอบใบเรียบ เส้นแขนงใบมี ๑๐-๑๒ คู่ ก้านใบยาว ๒.๕-๔.๕ เซนติเมตร รอยแผล เป็นของหูใบแนบโคนก้านใบยาวสองในสาม ของความยาวของก้านใบ

ดอก ออกเดี่ยวที่ซอกใบใกล้ปลาย ยอด ดอกตูมรูปกระสวย มีเส้นผ่านศูนย์กลาง ๑-๑.๕ เซนติเมตร ยาว ๒.๕-๓.๕ เซนติเมตร กาบหุ้มดอกมี ๑ แผ่น สีเขียวอ่อนและมี ขนอ่อนๆ คลุมอยู่ กาบฉีกออกและหลุดไป เมื่อกลิบบอกเริ่มแย้ม ก้านดอกยาว ๑.๔ เซนติเมตร ดอกบานตั้งขึ้น สีขาวนวล กลีบดอกมี ๑๒-๑๕ กลีบ เรียงเป็นชั้นๆ ละ ๓ กลีบ กลีบชั้นนอกรูปหอกแกมขอบขนาน กว้าง ๑.๒-๑.๕ เซนติเมตร ยาว ๔.๕-๕ เซนติเมตร ปลายกลีบมนกลม เมื่อเริ่มแย้ม

โคนกลีบดอกด้านนอกมีสีเขียวอ่อน กลีบดอกชั้นในมีขนาดแคบและสั้นกว่าเล็กน้อย เริ่มแย้มและส่งกลิ่นหอมตั้งแต่พลบค่ำ ดอกบานอยู่ได้ ๒ วันเมื่อใกล้โรยเปลี่ยนเป็นสีเหลืองเล็กน้อย

ผล ผลเป็นช่อยาว ๔-๖ เซนติเมตร ก้านช่อยาว ๔ เซนติเมตร มีผลย่อย ๑๕-๒๕ ผล แต่ละผลเรียงติดอยู่บนแกนกลาง ผลและไม่มีก้านผลย่อย ผลรูปกลมมีเส้นผ่านศูนย์กลาง ๑-๑.๕ เซนติเมตร ผิวของผลมีช่องอากาศเป็นจุดๆ สีขาว ผลอ่อนสีเขียว เมื่อแก่แล้วเปลี่ยนสีน้ำตาลอ่อน ผลย่อยแตกตามแนวยาว แต่ละผลมี ๑-๖ เมล็ด เมล็ดสีแดงเข้มรูปกลมรี ยาว ๔-๖ มิลลิเมตร

ลักษณะเด่นที่แตกต่างจากชนิดอื่น

ขึ้นแช่น้ำอยู่ในป่าพรุน้ำจืด มีต้นใหญ่ เปลือกแตกเป็นร่องลึกตามยาว ใบแก่รูปรีค่อนข้างกลม ดอกเริ่มแย้มมีสีเขียวอ่อนที่โคนกลีบดอกด้านนอก ปลายกลีบมนกลม กลีบค่อนข้างบาง ช่อผลค่อนข้างกลมและเล็ก ออกดอกบาน ระหว่างเดือนมิถุนายน ถึง กรกฎาคม ผลแก่ระหว่างเดือนตุลาคม ถึง พฤศจิกายน

นิเวศวิทยาและถิ่นกำเนิด

จำปีสิรินธรเป็นพืชเฉพาะถิ่นของประเทศไทย (Endemic to Thailand) คือมีขึ้นอยู่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น และมีขึ้นอยู่เพียงลักษณะเดียวในป่าพรุน้ำจืดที่มีน้ำพุไหลผ่านตลอดเวลา สสำรวจพบครั้งแรกในป่าพรุน้ำจืดของบ้านซำจำปา ตำบลซำจำปา อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดลพบุรี ในพื้นที่รวมกันประมาณ ๘๐ ไร่ ซึ่งมีระดับความสูงประมาณ ๕๐ เมตร พื้นที่โดยรอบห่างออกไปประมาณ ๑๐ กิโลเมตร เป็นเขาหินปูน เมื่อมีฝนตกแล้วน้ำจากเขาหินปูนนี้จะซึมลงใต้ดินและไหลรวมเป็นน้ำใต้ดิน มาพุขึ้นในป่าบ้านซำจำปา น้ำในบริเวณนี้จึงมีความเป็นด่างสูงกว่าในพื้นที่อื่น ต่อมาสำรวจพบในป่าพรุน้ำจืดของบ้านน้ำสวย ตำบลน้ำสวย อำเภอมือง จังหวัดเลย ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ ๓๐ ไร่ มีระดับความสูง

ประมาณ ๑๖๕ เมตร มีต้นขนาดใหญ่ สูง ๓๐ เมตร และมีเส้นผ่านศูนย์กลางมากกว่า ๑ เมตร อยู่มากกว่า ๓๐ ต้น

วิธีการขยายพันธุ์

การขยายพันธุ์จำปีสิรินธร สามารถกระทำได้หลายวิธี นับตั้งแต่การเพาะเมล็ด การปักชำ การทาบกิ่ง การเสียบยอด การติดตา และการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ

การปลูกจำปีสิรินธร

ควรขุดหลุมให้กว้างและลึกประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ใช้ปุ๋ยคอก ๒ ลิตร รองกันหลุม แล้วใช้ดินกลบทับหนา ๑๐ เซนติเมตร วางต้นกล้าลงกลางหลุม แล้วกลบทับด้วยดินผสมปุ๋ยคอกจนเต็มหลุม ปักหลักและผูกยึดลำต้นให้แน่นเพื่อป้องกันลมพัดโยก รดน้ำทุกวัน เมื่อปลูกได้ ๖ เดือน จึงตัดเพที่พันรอยทาบอกให้หมด

การบำรุงรักษา

จำปีสิรินธร เป็นพืชที่มีความแข็งแรงทนทาน ต้องการการบำรุงรักษาต่ำ การรดน้ำ ในอัตราปกติก็เป็นการเพียงพอแล้ว ไม่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยเพิ่มมากนัก เพราะต้นจะเจริญเติบโตรวดเร็วเกินไป และจะไม่สามารถควบคุมทรงพุ่มให้มีขนาดเล็กตามต้องการได้ ถึงแม้ว่าจะมีการตัดแต่งกิ่ง แต่จำปีสิรินธรก็จะแตกกิ่งใหม่และเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว

การใช้ประโยชน์

สำหรับจำปีสิรินธรที่ขึ้นอยู่ในแหล่งกำเนิดเดิม ซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ไมอนุญาตให้มีการตัดฟันหรือให้มีการนำเนื้อไม้มาใช้ประโยชน์ ถึงแม้ว่าจะมีลำต้นขนาดใหญ่ และมีเนื้อไม้แข็ง แต่จะมีการใช้ประโยชน์ในด้านที่เป็นแหล่งผลิตเมล็ดพันธุ์ ในด้านการส่งเสริมการศึกษา การส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งคนไทยทั่วประเทศสามารถเข้ามาเที่ยวชม มาใช้ประโยชน์ครั้งนี้ได้ ในส่วนของจำปีสิรินธรที่มีการขยายพันธุ์ไปจากแหล่งกำเนิดเดิม แล้วนำไปปลูก

ในแหล่งกำเนิดใหม่ทั่วประเทศ ก็จะมีการใช้ประโยชน์ในด้านของไม้ประดับ ในเรื่องของทรงพุ่ม ที่ปลูกเป็นไม้บังร่ม บังลม และไม้โชว์ทรงพุ่ม ในด้านของไม้ดอกไม้ประดับ จะมีการใช้ประโยชน์จากดอกที่หอมและสวยงาม อาจนำมาร้อยมาลัย เป็นยาสมุนไพร สกัดเป็นน้ำมันหอมระเหย ในด้านการปรับปรุงพันธุ์ สามารถใช้เป็นพ่อพันธุ์หรือแม่พันธุ์นำไปผสมกับจำปีหรือจำปาชนิดอื่นๆ ซึ่งจะได้ลูกผสมต่างๆ ออกมาและสามารถคัดเลือกนำไปปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจได้ในอนาคต

อนาคตของจำปีสิรินธร

จากการที่จำปีสิรินธรได้รับความนิยมนำออกปลูกในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งในต่างประเทศ เช่น อินโดนีเซีย จีน จึงเท่ากับเป็นการเพิ่มแหล่งปลูกและเพิ่มจำนวนต้นให้มากขึ้นในเวลารวดเร็ว เป็นหลักประกันได้ว่าจะไม่สูญพันธุ์ในอนาคตอาจจะมีการนำจำปีสิรินธรไปผสมกับจำปีหรือจำปาชนิดอื่นๆ ซึ่งจะได้ลูกผสมชนิดใหม่ๆ ขึ้นมา เหมาะสมกับการปลูกเป็นไม้ดอกไม้ประดับได้มากขึ้น ในเวลาเดียวกัน อาจจะมีการพัฒนาให้มีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนได้มากขึ้น เช่น ใช้ดอกมาร้อยมาลัย ใช้ดอกเป็นยาสมุนไพร ใช้ดอกมาสกัดน้ำมันหอมระเหย หรืออาจใช้เนื้อไม้มาผลิตเป็นวัสดุใช้สอย วัสดุตกแต่ง ผลิตเป็นของที่ระลึก ฯลฯ

เอกสารอ้างอิง

Nooteboom, H.P. and P. Chalermglin. 2000. A new species of Magnolia (Magnoliaceae) from Thailand. Blumea, 45: 245-247.

ปิยะ เฉลิมกลิ่น. 2545. แมกโนเลียเมืองไทย. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. กรุงเทพฯ. 188 หน้า.

พรทิพย์ อังคปริชาเศรษฐ์ และ ปิยะ เฉลิมกลิ่น. 2546. บทเจ้าหญิงสิรินธรและจำปีสิรินธร. พื้นที่พับลิชชิ่ง 32 หน้า.